

ДАРЧА ГАЛШКИ ГУЛЕВИЧІВНИ КИЇВСЬКОМУ БРАТСТВУ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ*

Стаття Т. Лютої присвячена дослідженню історіографічного аспекту дарчої Галишки Гулевичівни 1615 р., що, згідно з традицією ХІХ ст., започаткувала Київське братство. В контексті статті подано цитати відомих дослідників «Академії» стосовно інтерпретацій тексту дарчої, які наочно демонструють штучність «наростання» легенд навколо самої Гулевичівни і тексту її документа.

Питання походження та юридичного/правового статусу Київського братства є одним із наріжних у контексті історії братського руху, шкільництва та церковних інституцій в Україні початку ХVІІ ст. Узагальнюючи історію вивчення цього питання, можна сказати, що дослідницькі зусилля як долали різноманітні перешкоди, так і створювали їх самі в ділянці джерел, а тема братства, згідно з 200-літньою історіографічною традицією, завжди розглядалася у комплексі з його земельною власністю, традиційно пов'язуючись із відомою дарчою Галшки Гулевичівни на земельну ділянку в Києві. І ця обставина донині залишається засадничою, принаймні такою, яку ніхто досі не спростовував¹.

Протягом усього періоду вивчення історії «Академії» (цим поняттям можна об'єднати загалом всі інституції, що вели свій родовід від Київської братської школи й діяли впродовж ХVІІ – початку ХХ ст., включно з історією зібрань Київського церковно-археологічного музею) київське шкільництво не було детально проаналізоване як феномен культури, і то попри великий накопичений фактологічний спадок. Це видається логічним з багатьох причин, у тому числі (а можливо, насамперед) – через політично-конфесійні контексти науки ХІХ–ХХ століть.

* Стаття є частиною більшого дослідження юридичного/правового статусу Київського братства, продовження якої передбачається публікувати у наступних випусках, де будуть проаналізовані тексти як самої дарчої, так і королівських привілеїв, гетьманських універсалів та царських грамот.

¹ Пор., серед іншого, бібліографію у працях *Ярослава Ісаєвича*: Братства та їх роль у розвитку української культури ХVІ–ХVІІІ ст. – К., 1966. – 248 с.; Київське братство та його школа // Наука і суспільство. – 1970, № 1. – С. 15–17, 44; Документи до історії боротьби міських братств проти національно-релігійного гніту в першій половині ХVІІ ст. // Середні віки на Україні. Вип. 1. – К., 1971. – С. 208–213; Зв'язки братств з запорізьким козацтвом // Там само. Вип. 2. – К., 1973. – С. 149–143; Церковные братства на Украине и в Белорусии в конце ХVІ–ХVІІ в. // Славяне и их соседи: Католицизм и православие в средние века. Сб. тезисов. – Москва, 1991. – С. 64–66; Зв'язки братств з запорізьким козацтвом у ХVІІ ст. // Київська старовина. – 1992, № 1. – С. 7–11; Освітній рух в Україні ХVІІ ст.: східна традиція і західні впливи // Там само. – 1995, № 1. – С. 2–9.

Сучасні знання у зазначеній ділянці, на жаль, є вкрай нерівномірними, причому більшу їх частину нагромаджено у ХІХ ст., тоді як новітня література проблеми є значно скромнішою. Роботи часів «хрущовської відлиги» і пізніші видання варто розглядати радше як явище позаісторіографічного роду².

В основі цих історичних досліджень лежить інтерпретація текстів документів – як самої дарчої, так і тогочасних королівських привілеїв, пізніших гетьманських універсалів та царських грамот, що в той чи інший спосіб затверджували юридичний статус Київського братства та його школи. Наріжним каменем цієї теми залишається археографічна проблема – аналіз способів передачі інформації вказаних документів та її тлумачення істориками, а основним питанням – хто і як уперше надав інформацію про початок Київського братства і його своерідну «хартію» – дарчу Галшки Гулевичівни Лозчиної від 1615 р. Сформована на підставі цього документа концепція історії Київського братства, запропонована на початку ХІХ ст. православною офіційною наукою, на двісті років стала досконалим зразком використання історичного джерела на службу політичній ідеї – свого роду текстовим кодуванням «авторитетного» знання, з плином часу «закутого» в обладунки традиції.

Відтак нагромаджений історіографічний та археографічний матеріал щодо самої дарчої, а також подальша історія Київської братської школи – інституції, навколо якої, власне, і відбувалося формування ідеї «українських Атен», – давно потребує дослідницької ревізії не тільки за публікаціями, а й на предмет текстуральної ідентичності списків, копій, згадок, цитат – у тому числі щодо коректності цитування, відповідності посилань тощо³.

Право на земельну власність Києво-Братського Богоявленського монастиря стало своерідним *ab ovo*, звідки брали початок дискусії, протиріччя або й емоційні заяви цілої низки істориків протягом двох століть – від Герхарда Міллера, Василя Рубана та Євгенія Болховітінова до Миколи Закревського, Віктора Аскоченського, Петра Лебединцева, Федора Титова, Степана Голубева, Миколи

² Подаю деякі монографічні видання і каталоги джерел та літератури на цю тему за алфавітним порядком: *Алексієвець Л.* Києво-Могилянська академія у суспільному житті України і зарубіжні країні (XVII–XVIII ст.). – Тернопіль, 1999. – 262 с.; Києво-Могилянська академія в документах і рідкісних виданнях з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Каталог. Вип. 2. Документи з історії Києво-Могилянської академії за матеріалами фондів Інституту рукопису (1615–1817). – К., 2003. – 479 с. *Тер-Григорян-Дем'янюк Н. Э.* История Киево-Братского школьного монастыря и Киево-Могилянской академии в документах (хронологический указатель документов по вопросам). – Buenos Aires, 2001. – 537 с.; *Sydorenko A.* The Kievian Akademy in the Seventeenth Century. – Ottava, 1977. На інші праці див. далі посилання у тексті.

³ Пор. помилки щодо цього у студії: *Хижняк З.* Києво-Могилянська академія. Правовий статус (1615–1819 рр.) // Наукові записки НАУКМА. – Т. 3: Історія. – 1998. – С. 97–106.

Мухіна та Олександра Яблоновського, зрештою Миколи Оглоблина⁴ та інших. Однак, напевно, саме від Оглоблина можна запозичити характеристику дискусій істориків ХІХ – початку ХХ ст. навколо витоків Академії:

Спор между [...] знатоками местной истории и литературы, выставившими в подкрепление защищаемых ими мнений несколько новых исторических данных и более или менее основательных предположений, не привел однако ни к какому решительному результату: каждая сторона осталась при своем мнении⁵.

Це питання й дотепер залишається відкритим, хоча вже й не на рівні дискусії про час виникнення Київського братства, – з цією проблемою впорався сам Микола Оглоблин у 1886 р.⁶, і повернення до нього⁷ є, вочевидь, науковим непорозумінням. Однак з порядку денного не знято питання верифікації дарчої Гулевичівни та наступних документів, що юридично легітимізували початок братства. Нас цікавлять способи здобуття цих документів, археографічні параметри їх публікацій, використання у політичній практиці монастирем і братством, маніпулювання цими текстами в дослідженнях істориків – зрештою все, що стосується «робочої» частини та інструментарію, а відтак – способів дослідження істориками різних часів задля певної ідеологічної чи політичної мети. Отже, власне під цим кутом зору ми спробуємо розглянути зазначені документи, опубліковані у різні способи, зафіксовані у копіях, згадані або цитовані у наступних привілеях тощо. Паралельно порівнюємо розбіжності в копіях та списках, а також зосередимо увагу на специфіці дослідницьких інтерпретацій.

Історіографія Галшчиного дару

Вся історіографія ХІХ–ХХ ст. у питанні про виникнення Київського братства та початок «Академії» спирається, по суті, на першу публікацію дарчої Галшки Гулевичівни, здійснену в 1825 р. київським митрополитом Євгенієм Болховітіновим⁸. Відтоді розпочалися «мандри» цього документа історіографічними нетрями, породивши вже цілком самостійне в плані репродукування явище. Проте в передісторії творення міфа «Академії» варто наголосити роль представників київської церковної еліти кінця ХVІІІ ст. –

⁴ Оглоблин Н. К вопросу о начале Киевской Академии («Выпись с книг гродских воеводства Киевского», 1593 г.) // Киевская Старина. – 1886, март. – С. 482–494. Тут наведено основні посилання на дискусію між Лебединцевим та Голубевим.

⁵ Там само. – С. 482.

⁶ Там само. – С. 494.

⁷ Пор. у праці: Тер-Григорян-Демьянюк Н. Э., Сенченко М. И. Киево-Могилянская академия: история Киево-Братской школы. – К., 1998.

⁸ Описание Киево-Софийского собора и Киевской иерархии: С присовокуплением различных грамот и выписок, объясняющих оное, а также планов и фасадов Константинопольской и Киевской Софийской церкви и Ярославова надгробия. – Киев: Тип. Киево-Печерской Лавры, 1825. Текст дарчої був опублікований у «присовокуплениях».

попередників Болховітінова на київському митрополичому столі — Гавриїла (Кременецького) та Самуїла (Мисливського)⁹. Обидва були значними постатями в історії КМА, і власне за їхнього управління відбувся процес секуляризації знання про «Академію» — паралельно до секуляризації маєтків Церкви та уніфікації навчання за синодальними приписами. Першому з митрополитів належить роль збирача документів з історії Києво-Могилянської академії, другому — авторство праці «*Краткое историческое описание Киево-Печерской Лавры*». Ця праця, що за жанром посідає межове місце між паломницько-проповідницьким твором та історичним нарисом, була опублікована тричі: в 1791 р., далі в 1795 р. з деякими додатками¹⁰, а вже після смерті Кременецького — втретє, у 1817 р.

Триразове видання зробило «*Кратное описание*» більш доступним для широкого кола читачів, тож саме від цього моменту можна умовно датувати процес публічного представлення знання про «Академію» — знання, яке доти, напевно, становило усну традицію київських духовних кіл. Першим же офіційним «оприлюдненням» цієї традиції стала історична інформація, що її Братський монастир мав подати згідно з формуляром, який розіслали по всіх місцевих монастирях для створення описів намісництв за правління Катерини II. Відповіді на запропоновані запитання, у цілому відповідаючи схемі опису намісництв на теренах України¹¹, не передбачалися для публічного оголошення та й були потрібні, зрештою, не стільки з метою вивчення історії монастиря, скільки задля фіскального обліку монастирських маєтків і прав на них.

Наступним етапом закріплення уявлень про початок історії Київського братства стали 1820–1830-ті роки. Вир інтелектуального життя Києва в часи прибуття сюди митрополита Євгенія (1822 р.) фактично обертався довкола київських археологічних пам'яток, бум на відкриття яких набув неабияких масштабів. Немає сумніву, що поштовхом до цього стала урядова політика, спрямована на русифікацію як навчальних закладів, так і наукових історичних студій, що напередодні Листопадового (польського) повстання набувало неабиякої актуальності. Кураторство самого військового губернатора та генеральських чинів¹² над археологіч-

⁹ Києво-Могилянська академія в іменах. XVII–XVIII ст.— К., 2001.— С. 293–294, 365–366.

¹⁰ Нам був доступний лише цей примірник.

¹¹ Здається, що відповіді на запитання з історії монастиря, які містяться у копії Інституту рукопису, є складовою такого опису. Пор.: Описи Київського намісництва 70–80 років XVIII ст.— К., 1989.— С. 6–7.

¹² Лохвицкий Кондрат Андреевич. Журналы дела по раскрытиям древностей в Киеве с. 1824-го по 1838-й год. Публ. Тетяни Ананьевої // Киевский альбом. Исторический альманах.— Вып. 1.— С. 33–42; Вып. 2.— С. 67–73. Досить показовими є сюжети щодо «віднайдення» місця встановлення хреста Андрія Первозванного, а також про «батіг князя Володимира» — вони дають уявлення про безпосередній контроль з боку урядовців за археологічними роботами в місті. Подробиці процесу відкриття найбільш

ними дослідженнями Максима Берлінського, Кіндрата Лохвицького, Олександра Анненкова, зрештою, митрополита Євгенія Болховітінова достатньо відомі. Тогочасні перипетії навколо тлумачення віднайдених археологічних пам'яток спонукають уважніше придивитися й до відкриття або віднайдення писемних пам'яток та їх публікацій.

Попри активне дослідження культурної ситуації у тогочасному Києві¹³, історія запровадження до наукового обігу документальних текстів висвітлена значно меншою мірою, ніж археологічний бум. Тим часом саме археографічні принципи їх видань є найцікавішим аспектом вивчення, оскільки відстеження механізму формування підвалин тогочасної археографії дозволить зрозуміти систему побудови історичної парадигми Києва й «Академії», яка була сформована Російською Православною Церквою упродовж 1820-х рр. і яка донині залишається провідною.

Документальні публікації з історії Києва започатковані в часи правління місцевою церковною ієрархією митрополита Євгенія Болховітінова, призначеного на цю посаду-сан¹⁴. У цьому контексті логічним стає політичне забарвлення археологічних знахідок, коли відкриття фундаментів Десятинної церкви та «віднайдення» саркофага князя Володимира тлумачились як першовартісні події з огляду на утвердження «історичних» прав імперії на володіння місцевою територією — колишніми киево-руськими землями, де стверджувалося право імперії після перемоги над Наполеоном.

Саме митрополит Євгеній — як фахівець у галузі боротьби з «єресями» і автор записки «Каноническое исследование о папской власти в христианской церкви, на латинском и российском языке, представленного через преосвященного митрополита Амвросия и Кабинет, на вопрос одного в 1800 г., по случаю предложения иезуитского генерала Грубера, о соединении церквей», в якій виступив з осудом папської влади та ідеї з'єднання двох церков, а також як «миротворець» у повстанні декабристів і член секретного

вагомій з позиції ідеології Десятинної церкви описані у статті тієї самої авторки: Десятинна церква: коло витоків археологічних досліджень (1820–1830-ті рр.) // Церква Богородиці Десятинна в Києві. До 1000-ліття освячення.— К., 1996.— С. 15–23.

¹³ Біленький С. Споглядання міста. Київ і Університет Святого Володимира у 30–40-ві роки XIX ст. // Київський альбом. Исторический альманах.— Вып. 1.— С. 13–29. На с. 20 автор коментує слова М. В. Гоголя з приводу боротьби за Київ між російською та польською культурною традицією, вважаючи, що у фразі Гоголя: «Он [Київ] наш [курсив мій.— Т. Л.], он не их, не правда?» слово «наш» слід розуміти як «український». Думаю, що це значне перебільшення: у Гоголя «наш», безперечно, вжите в значенні «російський», «той, що не належить полякам».

¹⁴ Историки Церкви. Исследователи и толкователи Священного Писания. Библиографический указатель.— 2-е изд.— М., 2001.— С. 21: «1822 г. архиепископа Псковского Евгения назначили на Киевскую кафедру, вместо уволенного по собственному желанию митрополита Серапиона (Александровского). 16 марта святейший Синод определил [підкреслено мною.— Т. Л.] его митрополитом Киевским и Галицким, а также избрал членом Священного Синода».

комітету у справі розкольників, — найкраще підходив для забезпечення ідеології російської імперської влади в Києві. Рекомендації царя Олександра I під час призначення Болховітінова визначали роль митрополита і давали йому широкі повноваження:

Преосвященный митрополит Киевский Евгений, мне особенно приятно будет видеть знаменитую некогда академию Киевскую... при руководстве Вашем, достигнутую цели ей предназначенной.

Вітання канцлера М. П. Румянцева до цього додавали: «... на классической сей земле древностей наших [виділено мною. — Т. Л.] какою богатую пользу вы принесете любителям отечественной истории!»¹⁵.

Детально описані дослідницею Тетяною Ананьевою¹⁶ перипетії навколо розкопок Десятинної церкви, якими митрополит керував особисто, дають уявлення про активний урядовий тиск і, зрештою, чітко вказують на пряме замовлення «культурних» ініціатив митрополита з боку влади, хоча й не без участі авантюристів та окремих приватних «охочих».

Варто нагадати про фактичну відсутність прямої російської влади в Києві між 1812 та 1828 рр. (поновлення влади військових губернаторів відбулося лише 1827 р.¹⁷), що давало можливість розвитку «специфічних» стосунків між польськими культурними колами та місцевою інтелігенцією в Києві того часу, коли, за спогадами князя Сергія Волконського:

[...] ни предразсудки столичных лиц высшего общества, ни усердный надзор полиции не клали помехи и где съезд на контракты образованных людей давал случай узнавать их и сеять семена прогресса¹⁸.

Будівництво фортечних укріплень, розпочате 1810 р. генералом М. І. Кутузовим (нагадаю також про суто «ідеологічний» підтекст підриву Мазепиної фундації — Миколаївського Слупського монастиря у 1812 р.), було продовжене у 1830-х р., після відомого повстання Чернігівського полку 30 грудня — 3 січня 1826 р., а початок спорудження Нової Печерської фортеці (1828 р.) та мобілізація військ на її зведення й пристосування багатьох споруд і пам'яток під арештантські приміщення поклали величезні витрати на місто¹⁹, створюючи відповідну його атмосферу. Залишалось надзвичайно важливим з політичного кута зору й питання ідеологічного та куль-

¹⁵ Историки Церкви.— С. 28.

¹⁶ Ананьева Т. Десятинна церква.— С. 15–16.

¹⁷ Військовим губернатором був призначений генерал-лейтенант Петро Федорович Желтухін, який помер 1829 р., після нього за указом Сенату від 22 січня 1832 р. було засновано генерал-губернаторство. Ширше див.: Шандра В. С. Генерал-губернаторства в Україні. XIX — початок XX ст.— К., 2005.— С. 268–272.

¹⁸ Цит. за: Иконников В. С. Киев в 1654–1855 гг. Исторический очерк.— К., 1904.— С. 144.

¹⁹ Загальна сума утримання, що лягала на місто сягала більше півмільйона рублів (там само.— С. 151).

турного протиставлення «руського» коріння міста польській традиції та католицькому обрядові.

Особисті якості митрополита як ретельного дослідника, безперечно, зіграли роль каталізатора в налагодженні збирання, впорядкування й аналізу джерел, що дало йому змогу за короткий час опанувати величезні джерельні масиви київської історії, до чого, правду сказати, митрополит готувався давно, оскільки був автором, зокрема, «*Словаря исторического о бывших в России писателях духовного чина Греко-Российской Церкви*»²⁰.

Для нас цікавими є принципи комплектування Болховітіновим двох відомих збірників, присвячених історії Києво-Печерського монастиря та Софійської кафедри. Добір документів і способи їх представлення в обох збірниках дають можливість простежити проросійський «каркас» парадигми історії не тільки Київського братства, а й історії Православної Церкви в Україні загалом, і ширше — історії місцевого суспільства з виразними православними ортодоксальними орієнтирами. У «присовокупленнях» до історії Софійської кафедри, як уже зазначалося, й було опубліковано дарчу Галшки Гулевичівни 1615 р.

Варто зробити застереження, що текст дарчої митрополит запозичив із копії рукописного збірника митрополита Гавриїла (Кременецького), що був представлений Синодові ще 1774 р. як копіарій «всех актов, какие в тогдашнее время имела Киевская Духовная академия». Саме про це свідчить і передмова до другого видання II тому «*Памятников*»²¹, де видавці повторили дарчу за книгою Болховітінова:

Из этих копий киевский митрополит Евгений составил сборник, хранящийся в библиотеке Киевской Духовной академии. Большая часть актов, помещенных в первом отделе, заимствована из этого сборника.

Отже, можна з певністю стверджувати, що митрополит копіював документи не з оригіналів, а з представлених Синодові копій. Чи зберігся цей синодальний рукописний збірник, мені, на жаль, не відомо. Натомість існує копіарій із заголовком: «Копии с разных грамот и выписей относящихся к Академии Киевской, найденных [підкреслено мною. — Т. Л.] при Святейшем Синоде. Присланы в библиотеку Киевской Академии от синодального и Комиссии духовных училищ члена, его высокопреосвященства митрополита Киевского и Галицкого Евгения. Марта 12-го 1827 года», що зберігається в Інституті рукопису²². Впевненості щодо

²⁰ Микола Закревський сумнівався в авторстві Болховітінова відносно «*Описания Киево-Софийского собора*», залишаючи його за Іринеем Фальковським. З цим не погоджується Т. Ананьєва (Десятинна церква. — С. 18).

²¹ *Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше утвержденною при киевском военном, подольском и волыньском генерал-губернаторе [Далі — Памятники].* — Вид. 2-е. — К., 1897. — Т. 2 (Передмова).

²² Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського [далі — ІР НБУ]. — Ф. 301(ЦАМ), № 220 — Арк. 1—10.

того, що могло існувати два копіарія, додає така обставина: посторінкові посилання у публікаціях, зокрема дослідника пізнішого часу Миколи Мухіна²³, на сторінки синодального рукопису не відповідають нумерації збірки, яка зберігається в Інституті рукопису. З іншого боку, Мухін застерігав: «Все рукописи, копии с которых мы помещаем в приложениях, хранятся в библиотеке Киевской духовной Академии под следующим значком: о. л. 15». Звірняння наявного копіарія дає підставу вважати, що це саме той примірник, з якого були взяті Болховітиновим документи для публікації, оскільки текст дарчої в ньому містить правки над почерком копіїста, згідно з якими її текст і був опублікований митрополитом. Натомість Мухін використав документи за синодальним першоджерелом, за винятком «приложений». Варто додати, що у виданні Болховітинова немає жодної згадки ані про гіпотетичний оригінал дарчої Гулевичівни, ані про якісь архівні копії. Перевірка за збереженою кверендою, себто регестами, київських земських книг не дала позитивного результату²⁶: не виявлено упису дарчої ні під 1615 р., ні пізніше. Однак ця обставина не була відома першим «користувачам» дарчої, і, розглядаючи їхні рефлексії у хронологічному порядку, можна простежити кілька етапів «вживлення» тексту дарчої в історіографічний контекст.

Археографічна послідовність основних видань дарчої Гулевичівни така: Болховітинов, 1-ше видання «*Памятников*»²⁷, «*Сборник материалов по исторической топографии*»²⁸, «*История*» Степана Голубева²⁹, праця Миколи Мухіна³⁰, 2-е видання «*Памятников*»³¹. У кожній з цих публікацій, включно з тими, що не друкували текст дарчої, активно коментувався її текст. Аналізуючи ці коментарі, можна зауважити певні акценти, що привертали увагу тих чи інших публікаторів або дослідників. Зокрема, ще сам Болховітинов під час публікації дарчої коментував її, датуючи заснування братства кінцем XVI ст. на підставі царської грамоти 1694 р.:

Но когда Божоявленная школа сгорела, то жена маршалка мозырского Анна Гулевичевна отдала под школу свой дом со всею усадьбою и пристройками, находившийся на месте нынешнего Братского монастыря... Но тогда школа сия не называлась еще монастырем, а Братством, и в ней сверх русской грамоты обучаемо было юношество только латинской словесности...³²

²³ Мухин Н. Киево-Братский училищный монастырь. Исторический очерк.— К., 1893.— С. 311: «Счет листов по рукописи архива Св. Синода».

²⁶ ІР НБУ— Ф. 1, спр. 4104.

²⁷ Памятники.— С. 385—390.

²⁸ Сборник материалов по исторической топографии Киева. Отделение 3.— К., 1874— С. 57—59.

²⁹ Голубев С. История Киевской духовной академии. Период домогилянский.— К., 1886.— С. 5—10.

³⁰ Мухин Н. Киево-Братский училищный монастырь.— С. 311—316.

³¹ Памятники.— Вып. 2, т. 2.— Киев, 1897.— С. 385—390.

³² Митрополит Євгеній Болховітинов. Вибрані праці з історії Києва.— К., 1995.— С. 247.

Віктор Аскоченський у 1856 р. докладніше зупинився на зазначених у дарчій юридичних застереженнях щодо володіння «пляцом» родичами Гулевичівни, вбачаючи у цьому пояснення подальших дій Ісайї Копинського:

Купинский немедленно принял в свое управление всю фундацію Гулевичевой, и приступил, согласно воле дарительницы, к постройке гостиприимного дома и училища, заложив при них домовую церковь, во имя ангела благотворительницы, св. пророчицы Анны³³.

На підставі яких свідчень Аскоченський «продовжував» історію братства, описуючи події, про які не йшлося у тексті дарчої, — залишається відкритим питанням. Варто додати, що власне від його праці взяло початок помилкове вживання імені Анна замість Галшка.

Федір Титов, цитуючи дарчу, спиняється на особі Галшки Гулевичівни й, серед іншого, наголошує її «руську» приналежність на підставі нібито власноручного підпису (втім, теж без посилань):

...нам известны две собственноручные подписи Г. В. Гулевичевны, и в обоих случаях она подписывается по-русски, тогда как под одним из этих документов другие современники ее, также, очевидно, русские люди, подписались по-польски, а другой документ весь писан на польском языке, и только Г. В. Гулевичевна подписалась под ним по-русски³⁴.

Далі автор наводить факсиміле з першого видання «*Памятников*», де лише фраза «рукою власяною» написана непевним почерком «по-русски». Джерело, з якого було взяте факсиміле підпису, він не подає. Текст дарчої викликав у Титова кілька запитань і уточнень: так, коментуючи Галшчину фразу про її бажання, щоб даровизною володіли «те из православных южно-руссов, которые будут под послушанием и благословением вселенского патриарха, и чтоб монастырь, который имел устроиться на ее усадьбе, был под патриаршею ставропигиею», Титов доповнює її порівнянням з текстом «Упису» до братства київських міщан і шляхти. Дослідник доходить висновку, що обидва документи писалися окремо, «хотя быть может, и под руководством одного и того же лица», і що «весьма возможно, что главным вдохновителем Г. В. Гулевичевны и ее престарелого мужа мог быть именно печерский архимандрит Елисей Плетенецкий»³⁵. Отже, вперше саме у Федора Титова висловлено думку, що цю дарчу писала не сама Гулевичівна, хоча автор не залучив додаткових аргументів, які б пояснювали логіку його міркувань. Реконструкція подій Титовим гово-

³³ Аскоченский В. Киев с древнейшим его училищем Академиею. Ч. 1–2. — К., 1856. — С. 73–74.

³⁴ Титов Хв. Стара вища освіта в Київській Україні XVI — початку XIX ст. — К., 1924. — С. 48–55.

³⁵ В іншому місці Титов помічає фразу Гулевичівни щодо боргу, який вона доручає сплатити своєму синові покійній игуменії Печерського Вознесенського монастиря княгині Курцевичевій, опікуном якого Титов так само називає Єлисея Плетенецького (Там само. — С. 49).

рив про те, що його метод дослідження не давав йому змоги ставити питання — звідки у цієї «если не особо образованной русской женщины своего времени, то во всяком случае убежденной любительницы образования»³⁶ з'явилася обізнаність із тим, що у 1620 р., тобто п'ятьма роками пізніше, патріарх надасть Київському братству ставропігію. Врешті, Титов перший спробував заперечити ідею створення братства наприкінці XVI ст., що пізніше було обгрунтовано Миколою Оглоблиним.

Ближче, ніж будь-хто інший, підійшов до критики дарчої як канонічного тексту Степан Голубев³⁷: він звернув увагу на нестандартний формуляр документа, однак далі цих сумнівів не розвинув.

Послідовником Голубева можна назвати Миколу Мухіна. Оскільки його робота спиралася на матеріал, опублікований Голубевим, він здебільшого погоджується зі своїм попередником, проте додає і декілька власних міркувань, зокрема, щодо заповіту Стефана Лозки. Тексту цього заповіту Мухін не наводить, однак пише:

...небезосновательно будет предполагать, что предчувствуя близость своей кончины, Стефан Лозка сделал распоряжение и касательно всего своего имущества... В завещании Стефана Лозки ближе, чем кто-либо другой, заинтересована была его жена, которая, насколько вообще человеку свойственно заботиться о собственном благополучии, естественно, прилагала усилия со своей стороны для того, чтобы не быть забытой в этом завещании³⁸.

Далі Мухін цитує думку Степана Голубева про те, що саме хтось із духовних кіл «не применили предрасположить как его, так и лицо, в интересах которого делалось завещание, к пожертвованию». Таке цитування свідчить про те, що Мухін погоджувався з Голубевим щодо наслідку намовляння когось із духовних осіб. Врешті, Мухін в аналізі тексту самої дарчої йде далі Титова, вказуючи на розбіжність дати документа з датою надання братству ставропігії патріархом Феофаном, «приезд которого в Киев нельзя было предвидеть». Більше того, в тексті його праці натрапляємо на першу історіографічну підозру у правдивості дарчої:

...да если бы из тщеславия или славолубия она [Галшка — Т. Л.] и увлеклась честолюбивой мечтой — прослыть в потомстве виновницей возникновения обители, основательницей которой она в действительности не была, наверно, ее честолюбивые стремления встретили бы себе противодействие со стороны членов того земского суда, куда она представила свою дарственную запись³⁹.

На завершення варто зауважити, що із закінченням XIX ст. вивчення дарчої Галшки Гулевичівни фактично не було продовжене — не тільки з ідеологічних причин, а й за браком археогра-

³⁶ Там само.

³⁷ Голубев С. История Киевской духовной академии. (Период домоголянский).— Вып. 1.— Киев, 1886.— С. 12—13.

³⁸ Мухин Н. Киево-Братский училищный монастырь.— С. 17—20.

³⁹ Там само.— С. 21.

фічних досліджень. Вчені і сьогодні спираються на те коло джерел, що були опубліковані ще в XIX ст. Поза цим колом залишається чимала кількість документів, які повідомляють про обставини виникнення дарчої, її «легалізацію» та механізми застосування.

Tetiana Lyuta

DONATION OF HALSHKA HULEVYCHIVNA TO THE KYIV BROTHERHOOD: HISTORIOGRAPHIC ASPECT

The article is devoted to the research of historiographic aspect of Halshka Hulevychivna's donation of 1615 that, according to the tradition of the 19th century, had founded Kyiv brotherhood.

This paper presents the quotations of the famous scholars of «Academy» which deal with the text of donation. The author intends to demonstrate the affectation growing of the myths conserving the figure of Halshka and the text of her document.

Татьяна Опарина

ТЕМА КРЕЩЕНИЯ РУСИ В «ПАЛИНОДИИ» ЗАХАРИИ КОПЫСТЕНСКОГО И ЕЕ РЕЦЕПЦИИ В РОССИИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XVII ВЕКА¹

В статье анализируется трактовка образов ап. Андрея и св. князя Владимира и, в целом, темы крещения Руси в нескольких восточнославянских памятниках XVII ст., первоначально — в самом значительном украинском историческом сочинении первой половины XVII в., «Палинодии» Захарии Копыстенского. Далее прослеживается движение цитат украинского произведения в русскую богословскую традицию того же периода. На основе характера адаптации автор приходит к выводу о том, что при помощи одних и тех же образов и цитат строились две модели исторической идентичности — киевской и мос-

¹ Стаття подготовлена при финансовом содействии Программы поддержки гуманитарных исследований в Белоруссии, России и Украине Американского совета научных сообществ (ACLS). Первоначальный вариант работы опубликован: *Опарина Т. А. Москва как новый Киев, или Где же произошло Крещение Руси (взгляд из первой половины XVII в.) // История и Память.— М., 2006.— С. 635–663.*